

Драјана Пејровић¹

НЕСЛАГАЊА ОКО СМИСЛА И СУШТИНЕ ТЕРОРИЗМА - Политички, морални и верски аспект -

Сажетак

Када разматрамо појављивање тероризма, постоје многи фактори који доприносе његовој комплексности, између осталог и емоционална природа овог појављивања, политичко неслагање око њега, чак и понижавајућа конотација односно термина. Мада се тешко може наћи нека дефиниција тероризма која у себи не садржи реч насиље, овај концепт употребе насиља, који могу да користе и њихови сви и у њиховим конфликтним ситуацијама, се везује за одређене актере и одређене врсте конфликта. Често се помиње фраза: „За једног терориста, за другог непријатеља“, као доказ да је овај концепт одговоран дугим стандардима. И то је чињеница, налашава аутор у овом тексту, која се показује већ на самом почетку интерпретирања проблема.

На овај начин, сасвим разумљиво, тероризам се појављује и као проблем морала - рецимо покушаји да се он дефинише се, управо, и базирају на претпоставци да су неке врсте политичког насиља морално оправдане, док друге нису. Насиље се дефинише у смислу: присиле, ауторитета и легитимитета, а је створила владама, политичарима и правницима тешко да остану нејасни. Један од проблема критичног погледа се јавља у случају терористичких аката који су произвели терористичком насиљем, а да није дошло до физичког уништења, односно рањавања људи и оштећења добра. Остале прихваћене дефиниције тероризма захтева да се у њој нађу елементи: терор и сила.

Кључне речи: страх и деструкција, терор и покрет или политички правац, етнички и религиозни екстремизам, идеолошки мотивисан тероризам.

1. Дупли стандарди у приступу тероризму - За једне терориста, за друге „свети ратник“ -

Тероризам је данас различит са много разноврсних облика и мноштвом различитих циљева. Непрекидно се воде расправе о томе

¹ Научни сарадник, Институт за упоредно право, Београд (suzana@jura.kg.ac.rs).

да ли оправданост циља и племенитост мотива чине тероризам мање злим.² Наравно, разумевање циља за које се неко бори и његовог система вредновања у оквиру кога он функционише доводи до тога да се терористичке акције различито квалификују (осуђују или не).

Да ли жена чије су ноге разнете у бомбашком нападу има разумевања да је бомба подметнута од стране лица која немају ништа лично против ње, већ једноставно воде борбу за ослобођење, тј. траже независност или сепаратизам за своју мањинску групу? Да ли ће породица детета које је погинуло у авионској експлозији прихватити објашњење да група која је одговорна за експлозију нема довољно оружја да води легитимну битку са својом ауторитативном владом? Да ли ће они који су изгубили чланове породице и пријатеље у рушевинама Светског трговинског центра лакше прихватити губитак, ако би разумели очај оних који сматрају да је њихова судбина угрожена присуством САД-а на Средњем Истоку?

Ниједан циљ, без обзира колико био племенит, не може да учини ове акције прихватљивим. Разумевање не може да умањи ужас насиља почињеног на невиним људима. Било које право које се остварује убиствима и сакаћењем невиних људи није вредно те цене.

Да ли добро икада може да настане из зла?

Да ли једна неправда, заиста може да оправда чињење друге неправде?

До које мере се неко деловање може оправдати постизањем одговарајућег циља?

Уколико нека група тражи да спроведе своје право на самоопредељење, да ли јој то даје право да угрожава право других људи? Да ли, уопште, може да постоји тако нешто као оправдани терористички акт!?

Наравно, на овако комплексна питања се не може лако, једноставно одговорити. Управо супротно, потешкоће у давању одговора на гомилу питања која овде искрсавају су - непремостиве! Већина појединаца или група који тврде да је такав један акт оправдан, сматрају да он има своју сврху, да је „праведан“ и да се за њега може наћи „разумно објашњење“.³ Разлози за ову спремност терориста да употребе нечу-

² „За једног терориста, за другог свети ратник. За једног јеретик и неверник, за другог борац за истинску веру“, J. K. Cooley, *Unholy Wars: Afghanistan, America and International Terrorism*, London and Sterling, Pluto Press, 2000, *passim*.

³ „То је чин политичког насиља, али тероризам успева да избегне ову дефиницију када се улепша када му се дода политичко значење препуно прича о вредностима“,

вена средства репресије су веома важни. Они у многим случајевима представљају оправдање за модерни тероризам.⁴ Увек је било могуће убити невинне грађане. Зашто то више не представља „нечувену“ опцију за револуционарне групе?

Ово је темељно питање. Централни проблем. Управо, у овом времену. И управо, са овог аспекта. Није дискутабилно да су државе кроз историју користиле терор над својим грађанима, над грађанима других нација и као инструмент рата. И библијски и историјски извори су пуни прича о поробљивачима који су масакрирали недужне мушкарце, жене и децу и који су их узимали као робље и над њима чинили ужасне злочине. Али они који су се бунили против такве тиранске суровости су избегавали да сами примене исто такву (упоредиву) бруталност. Заиста, највећи заговарачи револуционарне теорије су били и жестоки критичари бруталности постојећег режима. Зашто су онда, током 20. века револуционарне групе биле спремне, односно примењивале исте такве насилне акте против исто тако невиних људи?⁵

Репресија није ништа ново, као ни чињеница да увек постоји неколико очајника који су спремни да ризикују све како би се супротставили систему који мрзе. Оно што је ново је спремност ових да при-

цит. према: А. Н. Miller, *Terrorism and Hostage Negotiations*, Westview Press, Boulder 1980, *passim*.

⁴ „Терористичке акције су демонстративне, спектакуларне и театралне, а жртве су обични пиони у овој терористичкој игри“, F. J. Hacker, „Contagion and attraction of Terror and Terrorism“, *Behavioural and Quantitative Perspectives on Terrorism* (eds. Y. Alexander, J. M. Gleason), Pergamon Press, New York 1981., 73-85.

⁵ У *Oxford English Dictionary* смисао и суштина тероризма је одређена на следећи начин: „Тероризам; системи терора. 1. Владавина застрашивањем, какву је спроводила партија на власти у Француској за време револуције 1789-1794. 2. Политика која има за циљ да терором уништи оне против којих се примењује; употреба метода застрашивања; чињеница примене терора или стање подвргнутости терору. Терориста је политички термин; примењује се за јакобинце и њихове представнике и партијске припаднике у Француској револуцији, посебно за оне који су повезани са судовима у току владавине терора; свако ко покушава да наметне своје ставове системом застрашивања; у свом ужем и специфичном значењу, тероризам је „смаатран пежоративним изразом, тако да се у називима акције и реакције потцртавају одреднице као што су слобода, одбрана, ослобођење, армија и праведна освета.“ Уз напомену да се о терору и тероризму стално износе нове дефиниције, аргументи и контрааргументи, створен је утисак да сви (без обзира на различитости одређене друштвено-политичким и религијско-културолошким приступима дотичном проблему) и мале скупине, читави народни покрети и државни режими користе тероризам у већем или мањем обиму као инструмент „праведне борбе“. Вид. о томе опширније: Е. Пињо, *Исламски шепоризам*, <http://www.mm,cp.ba/printart123.html>.

мењују такву тактику и такве методе које су до недавно биле искључиво у рукама државе коју су осуђивали.

Ово је изгледа, суштина феномена модерног тероризма: да су они који се некада бунили против репресије државе и сами спремни да сада користе оружје терора против невиног становништва.⁶

Дакле, да би се одредило да ли је тероризам оправдан, морају се детаљно размотрити разлози, односно аргументи за прибегавање терористичким актима.

Зашто се ово догађа? А зашто не?

Страх и претња из којих се тероризам рађа, попут неког наркотичког средства изазива инхибиције да се поклекне и да најпримитивнији инстинкти човека избију на површину. У светлу злочина који су се дешавали последњих година и конфликта који су следили, остаје питање - која је то претња која стимулише спирални циклус тероризма и насиља?

У природи људског живота постоје четири фактора који се, сами по себи, издвајају у циљу објашњења експанзије тероризма. 1) повећање популације 2) повећање разлике у богатству и привилегијама 3) ескалације религиозног екстремизма и 4) осавремењавање технологије и лак приступ истој. Прва три фактора се односе на перцепцију претње, а четврти на њену имплементацију.⁷

Широке категорије теорија и дијагноза о изворима терористичких напада⁸ су се распршиле у анализама напада од 11. септембра 2001.

⁶ C. C. Combs, *Terrorism in the Twenty - First Century*, Cindy, Prentice Hall, New Jersey 2003., 34-35

⁷ Упркос аргументима да планета земља може да издржи чак и већу популацију, људима се чини да то није тачно, јер сматрају да се постојећи животни простор све више смањује. Логична, линеарна прогресија оваквог размишљања води до следећих објашњења: више људи - мање простора по особи, више интеракције - више прилика за конфликт, више конфликта - више припрема за конфликт. Роберт Фрост је једном приметио: „Добре ограде чине добре суседе“. Али како популација све више расте, постало је немогуће направити толико ограда. Упадање у наше двориште све већег броја суседа који се такмиче за ограничене ресурсе производи забринутост која избија на површину, понекад и у облику терористичких акција. L. D. Howell, „Is The New Global Terrorism a Clash of Civilizations? Evaluating Terrorism' Multiple Sources“, *The New Global Terrorism, Characteristics Causes, Controls*, 2003, 177-178.

⁸ „Тероризам је алат који треба искористи, средство за постизање циљева за многе врсте политичких активности“, M. Wiewiorka, *The Making of Terrorism*, University of Chicago Press, Chicago 1993, *passim*; „Тероризам представља систематску употребу застрашивања употребом силе, обично да би се постигли неки политички циљеви. Користи се да се створи клима пуна страха“, P. Wilkinson, *Terrorism versus Democ-*

године. Ове теорије се крећу од простих до најсложенијих и често су и међусобно испреплетане. Тако, **једна** од њих заговара да су ови напади били чин зла. Повезујући нападе са постојањем зла на земљи, ми сами себе дисквалификујемо, јер ово објашњење захтева позивање на религиозност, или на религиозне изворе за елиминисање извора проблема. Молитва представља примарно уточиште.

По другој теорији, терористи представљају нихилисте који ће уништити цело човечанство. Као код анархиста чија су дела сама себи циљ, на нихилизам се може одговорити само елиминисањем истинских верника, или убеђивањем једног по једног да промене свој систем веровања.

Трећи заговарају мишљење да напади представљају криминалитет. Појединци који су извели ове нападе су друштвено девијантни, мотивисани базичним инстинктима, ограничене интелигенције, неспособни да делују у оквиру друштвено утемељених правила. Уколико се терористичке акције сматрају криминалитетом, оне ће онда бити вечне и могу се само контролисати, али не и елиминисати. Оне ће заувек остати на маргини друштва, захтевајући сталну полицијску контролу и полицијску државу.

Многи су сматрали да су то дела примитиваца, дела која су предузели нецивилизовани против цивилизованих. Сам чин напада је био толико одвратан, каже један амерички званичник, да чак и неки из нецивилизованог света сада схватају да су на погрешној страни. Парадигма варварства има ту карактеристику да дели свет на „њих против нас“. Он обезбеђује циљеве и оправдање за хитну акцију што служи сврси парадигме. Уколико је проблем у томе да тамо негде постоје нецивилизовани људи, решење је цивилизовати их, или, једном речју, елиминисати их хватањем, затварањем или убијањем да би се елиминисала претња од будућих катаклизми. Ово објашњење, међутим, не објашњава мотивацију за рат. Рат се не води против необразованих или примитивних. Не води се ни против хулигана, чак и оних изузетно успешних. Он се води против ентитета и непријатеља.⁹

racy: the Liberal State Response, Frank Cass, London-Portland 2000, *passim*; „Религиозни тероризам поприма трансценденталну димензију, а његови починиоци нису оптерећени политичким, моралним или практичним ограничењима која могу да имају утицаја на друге терористе“, P. L. Williams, *Al Qaeda: Brotherhood of Terror*, Pearson, London-Harlow 2002, *passim*.

⁹ *Ibid*.

Па, да ли је тероризам - нова форма рата!?

На почетку новог миленијума се суочавамо са постојањем новог света са много прекретница иза нас и наравно, страшним искушењима испред нас. Најкритичнија прекретница се односи на начин вођења рата. Тероризам, засигурно нови феномен, је добио примат. Традиционални системи ратовања и ратови звезда су изгубили на важности. Рат, ова јединствена и највећа грешка у људском карактеру, је започео са моткама и камењем, прерастао у рат експлозивима, ескалирао у ваздушни простор, затим свемир, да би се опет вратио на земљу у облику бомби на људским телима. Али док се рат моткама водио са најближим суседима, рат терориста се завлачи и у најудаљеније углове на овој нашој планети.

Шта тероризам, заправо, значи?

Тероризам је рат који се води изван контроле држава. Он је више од обичне деструкције, представља чин насиља чија је намера да постигне далеко шире резултате од обичних победа и пораза који за многе значе губитак живота, људских права и људске добробојности.¹⁰ Обриси ових нових ратова су јасни у многим аспектима, јер опсег друштвених и политичких група који у њима учествују више не одговара шаблону класичних међудржавних ратова. Насиље које сеју терористи више не спроводе државни агенти (мада се дешава да их држава, или неки њени субјекти и даље подржавају). Насиље је усмерено према невиним жртвама и политички циљеви се комбинују са ужасним злочинима и масовним кршењем људских права. Такав рат се обично не започиње због државних интереса, већ религиозног идентификовања, острашћености, фанатизма, итд. Циљ више није освајање територија, као у претходним ратовима, већ задобијање политичке моћи генерисањем страха и мржње.¹¹ Сам рат постаје облик

¹⁰ „Тероризам, у сваком случају, може да буде стратегија, а не само тактика или случајан догађај. Тероризам је одабран у одређене сврхе и представља главно средство за постизање политичких циљева“, С. С. Harmon, *Terrorism Today*, Frank Cass, London-Portland 2000, *passim*; „Невладин тероризам представља смишљену и систематску употребу широко распрострањеног офанзивног насиља, смрти и деструкције усмерене на владине службенике, опште становништво, јавно и приватно власништво у циљу приморавања појединаца, група, заједница, економских субјеката и влада да промене своје постојеће понашање и политику и повинују се политичким захтевима терориста“, V. Herman, R. van der Laan Bouma, „Nationalist without a Nation: South Moluccan Terrorism in the Netherlands“, *Terrorism: A Challenge to the State* (ed. J. Lodge), Martin Robertson, Oxford 1981., 119-146.

¹¹ Цитирано према: Д. Петровић, „Покушај одређења универзално прихватљиве дефиниције тероризма“, *Безбедности* 1/2014, 27-28.

политичке мобилизације у коме се кроз насиље промовишу циљеви екстремиста.¹²

Уколико желимо да спасемо концепт тероризма од полемичара, као и да скренемо пажњу на забринутост оних који верују да је то празна реторичка категорија, ми морамо да идентификујемо оне карактеристике које разликују тероризам од других насилних тактика које се користе унутар, или између политичких заједница. Две карактеристике, обе настале на добро утврђеним правилима рата, изгледа да представљају довољан основ за њихово истинско разликовање. Најпознатији видови ограничавања понашања при вођењу рата се односе на одабирање циљева и средстава да се нападну ти циљеви. Да будемо прецизнији, циљеви насилног напада треба да буду војници, а оружје које се користи против ових циљева треба да буде крајње селективно.

2. „Систем“ терористичких убеђења

Активности терористичких организација су базиране на субјективној интерпретацији реалности која се разликује од перцепција владе и друштва са којима се конфротирају. Њихове активности нису руковођене конзистентношћу и разумом заснованим на стварној перцепцији реалности. Један од циљева терористичких организација је да убеди своју публику да гледа на ствари онако како их они виде. Важан аспект борбе између влада и терориста се тиче дефиниције тог конфликта. Свака страна жели да интерпретира ствари по својим стандардима политичке легитимности. Системи уверења који се састоје од доминантних имица, симбола и митова, доприносе креирању перцепција (или погрешних перцепција) које утичу на акције и очекивања. Садржај и порекло уверења терориста утичу на то како терористи опредељују и усвајају своје стратегије, како реагују на политику владе и на резултате терористичких изазова.

¹² Историчар *Frederick H. Hartmann* је приметио да се планирање рата и његово спровођење руководи: финансијама, стратегијом и развојем и тактиком. Он, даље примећује да право и закони играју критичну улогу. У свом делу *Односи међу нацијама* (*The Relations of Nations*), он цитира одредбе о вођењу рата на копну САД-а из 1914. где се у члану 10 каже да је циљ рата: „да доведе до потпуне покорености непријатеља у што краћем року и путем дозвољеног насиља“. Дозвољено насиље? Тешко је помислити да рат може да буде такав. Али ипак јесте. У ратовима су се нека оружја користила, а нека не. Цивили су се третирали другачије од војника. Војници су узимани као заробљеници и нису били убијани по сваку цену на лицу места. Р. С. Sederberg, *Global Terrorism: Problems of Challenge and Response, The New Global Terrorism, Characteristics Causes, Controls*, 2003., 176.

Системи уверења се могу извући из бројних извора. Политичко и друштвено окружење у којима делује нека политичка организација представља један сет извора. У ову категорију се могу укључити и општи културни фактори (историја, традиција, књижевност, религија) које сваки члан друштва усваја путем шаблона социјализације и формалне идеологије који се прихватају у доба сазревања, а који се свесно усвајају.

Порекло уверења, такође може да буде интерно. Околности у којима терористи делују обилују стресом и несигурношћу, чинећи поједина уверења релевантним и адекватним и на њима терористи истрајавају и тешко их мењају.¹³ Значајан елемент у систему веровања, представља слика која може бити ментални портрет самог терористе, или неке друге особе. Сlike су често стереотипне и спадају у предодређене и строге категорије које симплифицирају реалност. Доминантно место у размишљању терориста заузима дехуманизација и деидентификација непријатеља.

Већина лево настројених револуционарних терориста не види себе као агресоре, већ као жртве. Они себе сматрају представницима угњетаване класе, радника и сељака, који нису у стању да сами себи помогну. Они мисле да имају мисију, да су они ти који су просвећени у маси непросвећених, које је свевишњи изабрао и који, за разлику од масе, препознају и прихватају опасност. За њих борба представља дужност и обавезу, а не ствар свог добровољног избора. О себи имају високо мишљење, као морално супериорнијим, осећајнијим и узвишенијим. Себе не виде као терористе, већ ту реч сматрају етикетом коју су им непријатељи приписали. Након глобалних промена вредности насталих као резултат антиколонијалних борби, „борци за слободу“ или „национални ослободилачки фронт“ су називи који они за себе прихватају. Многи терористи дефинишу своју улогу као улогу особе која се жртвује, која је спремна да умре за своја уверења. Револуционарни терористи гледају на своје непријатеље као на знатно снажнију силу од себе која има много више избора, а да њима није ништа друго остало осим да крену путем тероризма као одговор на репресивне акције владе, а не као свој сопствени избор.

Друга два аспекта терористичких уверења о природи конфликта су интригантна. **Први** представља тенденцију да се дефинише борба

¹³ Колико ментални стрес, толико и идеолошка посвећеност који су својствени тероризму подржавају ослањање терориста на низ уверења која не дозвољавају флексибилност и отвореност. Оно што се терористима чини као разумно убеђење, за остатак друштва представља илузију.

у легалистичком смислу. Они не виде своја дела као „убиства“, већ као „егzekуцију након суђења“. Своје жртве називају „издајницима“. Други аспект терористичког погледа на борбу је њихово војно представљање и симболизам.¹⁴

За терористе, жртве међу „непријатељима“ не представљају индивидуалне особе, већ су они представници непријатељске групације (уколико терористи уопште признају да невине жртве постоје, они тада криве владу за одбијање да се повинују њиховим захтевима или игнорисање упозорења). Они, готово увек, одбијају да прихвате одговорност за учињено насиље. Свака активност која је у служби циља се може интерпретирати као успех. Не може се говорити о промашају ако насиље доведе до тога да су њихови циљеви све ближи.

Значајан извор терористичких убеђења је друштвено и политичко окружење из кога они потичу. Врло важну улогу игра и историјски контекст. Идеологија је моћно оружје за вршење утицаја – међународни фактор који превазилази оквире нација, мада се може различито интерпретирати у различитим околностима. Примат политичких идеја у мотивисању тероризма доприноси да се налазе сличности између терористичких група из различитих културних контекста. У одређеним случајевима, тероризам рефлектује друштвену реалност у националистичким групацијама - појединци су се већ социјализовали у одређене шаблоне размишљања у којима је тероризам, не само прихватљива категорија, већ и изводљива и продуктивна (отпор Баскијаца шпанској влади, отпор Јермена Турцима, ирска католичка горчина усмерена ка Британцима, и сл. постали су саставни делови њихове културе).

Што се тиче идеологија, њих нису измислили терористи. Они су пре оријентисани на акцију, него на филозофирање. Чињеница да су национализам и национално ослобађање били највећи извор политичке легитимности у постколонијалном свету, је знатно допринела расту тероризма. Као што знамо, идеологије, као што су марксизам, лењинизам, троцкизам, маоизам, кастроизам и чегеваризам, али и сам фашизам су допринеле развоју терористичке доктрине. Мада појединачно насиље које се везује за тероризам, није одобравано од стране марксиста, многи савремени терористи осећају обавезу да помогну снагама историјског прогреса употребљавајући насиље.

¹⁴ Мада терористи апелују на популарну подршку и верују да је масовна револуција њихов циљ, мало пажње се поклања развоју уверења о улози популарне подршке. Дobar пример за то је пример баскијске терористичке организације - ЕТА која је несумњиво уживала популарну подршку.

„Неки аналитичари тврде да су многи терористи, у ствари амбивалентни“, што се тиче употребе насиља. Унутрашњи конфликт може да објасни зашто је неопходно да терористи верују да немају избора и да непријатељ сноси крајњу одговорност за насиље.¹⁵ За многе терористе, неутрализација кривице је врло важна. Особа која је постала терориста ће највероватније осећати кривицу за своје насилне активности, па му је зато неопходно да одржи уверење да је неко други одговоран и да њихове акције превазилазе нормалне стандарде моралног понашања.

Када се једном успоставе, системи уверења су отпорни на промене (нпр., терористи негирају да има невиних жртава, супротно доказима). Терористи се ослањају само на оне изворе информација у које имају поверења. Одређене врсте имица могу да помогну терористима да избегну суочавање са комплексним системом вредности који је садржан у политичким одлукама. Модел „лошег убеђења“ или „зле намере“, који је својствен непријатељу, указује на чињеницу да он никада неће бити добронамеран. Приликом киднаповања талаца, терористи доносе одлуке који укључују моменталне консеквенце. Не само да они прихватају лични ризик, већ на себе преузимају и судбину целе организације којој су тако страшно предани.

Важност удруживања у тероризму је одавно позната и прихваћена. Тенденције ка груписању и солидарисању, које су присутне у свим примарним групацијама, воде ка одбацивању разлика у мишљењу и интернационализацији групних стандарда и норми. Чланови организације морају да буду сасвим потчињени групним стандардима и морају да прихвате, не само сет одређених политичких уверења, већ и систем друштвених и психолошких принципа.

Упркос притисцима ка удруживању, међу терористичким организацијама постоје неслагања (нпр. фракцијаштво је било познато међу палестинским странкама). Фракције терористичких организација се не слажу око питања, који су набољи начини борбе за постизање заједничког циља. Околности у којима функционише нека терористичка група, која је изолована од друштва, под константном претњом и опасношћу, којој недостају поуздане информације и канали и која се

¹⁵ Структура терористичког система уверења, портретисање свемоћних ауторитативних личности које су непријатељски расположене према малим, немоћним жртвама, може да рефлектује њихов рани однос са родитељима, посебно између синова и очева. Њихова уверења могу да рефлектују осећања инфериорности, низак ниво самопоуздања и беспомоћност.

ослања на строга, нефлексибилна убеђења – указују на чињеницу да је могућност терориста да се прилагоде реалности ситуације ограничена. Исто тако, терористи нису способни да адекватно сагледају последице својих акција. Разумевање њиховог система убеђења омогућава владама да предвиде осетљивост терориста на комуникацију. Принуђивање терориста да прихвате да су погрешили у својим уверењима и не оставања никакве друге могућности комуникације осим претњи, може довести до њиховог емотивног слома и решавање кризе.¹⁶

Карактеристике: Терориста је у основи социопата, тј. он или она не осећају кривицу за убијање или повређивање недужних цивила или припадника сигурносних снага. Тешко је дефинисати профил једног терористе јер се они веома међусобно разликују по својим вредностима и у односу на своје циљеве и културе уз којих долазе. Многе теорије сматрају терористе као појединце са јасним и карактеристичним особинама. Пресек руралних и урбаних терористичких герилских група показује да их већином чине неожењени мушкарци између 22 – 24 године старости, универзитетског образовања. Жене терористи су више окренуте пружању подршке него оперативној улози (изузеци су жене у организацијама као што су Бадер-Мајнхоф, Фракција Црвене армије у Немачкој и повремено жене из Ирске републиканске армије, Јапанске црвене армије и Популарног фронта за ослобађање Палестине). Терористи обично потичу из богатијих, урбаних породица средње класе од којих многи уживају значајан друштвени престиж. Попут својих очева, већина старијих терориста су школовани за одређене професије и бавили су се њима пре него што су се посветили тероризму. Без обзира да ли су се тероризму окренули још као универзитетски студенти или касније, многи су још на универзитету индоктринирани анархистичким или марксистичким идеологијама. Може се рећи да су физички веома спремни, интелигентни, имају одређено образовање, али већином нису завршили школовање и деца су образованих родитеља који припадају средњој класи.¹⁷

Терористи живе у свету фантазија и у почетним фазама се може рећи да воде рат из фантазије, а на крају почињу да верују у своју

¹⁶ D. Held, *Bringing International Law Bear on the Control of the New Terrorism in the Global Age, The New Global Terrorism*, 253-256.

¹⁷ Терористи – оперативци су млађе особе – овде сада имамо феномен друге генерације терориста. Постоји и традиција регрутовања деце у паравојне структуре у веома раном добу. То врше и саме породице преносећи традицију својих уверења да је насиље једини метод борбе на следеће генерације.

сопствену пропаганду. Они имају жељу да промовишу промене претњом или коришћењем насиља као резултат фрустрације - осећају да ниједним другим начином неће постићи циљ (оружје симболише силу и терористи га „мазе и пазе“ као кућног љубимца).¹⁸

Циљ терориста је да привуку пажњу публике на своје циљеве, да испровоцирају реакцију владе у намери да подрију њихово поверење у јавности, као и да промовишу страх и атмосферу алармантности. Терориста извршава акције као резултат фрустрација, осећајући да је употреба оружја најбољи начин да се пренесе порука. Он функционише на начин на који појединац функционише под стресом.

3. Мере у борби против тероризма

- Комплексност у избору реаговања на тероризам -

Обим потенцијалног реаговања на проблеме тероризма се протеже у широком луку - од чврсте решености да се терористи убијају где год се пронађу, без обзира на чињеницу ко их штити, па све до признавања (невољног) да су терористички напади последица проблема које треба решавати да до будућих напада не би дошло. Дефинисање оваквог начина (обима) реаговања на односне проблеме, међутим, не пружа јасне смернице шта, у одређеним околностима може бити адекватан избор у реаговању.

Овако комплексне ситуације нас чине обазривим и упозоравају нас да не треба смањити опсег и врсте начина да на њих реагујемо. Потенцијална реаговања на изазове тероризма се могу сврстати у четири широке категорије¹⁹:

1. Одбрана и уништавање у циљу одвраћања. Сила представља један од облика реаговања на терористичке нападе. Треба чвршће заштитити мете терориста и уништити све учиниоце и њихове патроне. Наношењем великих губитака терористима и њиховим заштитницима, они се, дакле путем присиле, одвраћају од будућих терористичких акција. Они најрадикалнији заговорници ове теорије предлажу предузимање превентивних напада против оних који планирају терористичке нападе. Упркос постојању мита о ефикасности овог приступа, он ипак за собом повлачи велике трошкове и ризике. Одбрана свих потенцијално слабих мета је немогућа и уништавање свих терориста је немогуће ако се узме у обзир контекст који генерише њихов екстремизам и циље-

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ P. C. Sederberg, 274.

ви које желе постићи својим терористичким тактикама и могу само још више да повећају нашу несигурност.

2. Истраживања и активности обавештајних служби „која воде ка интердикцији“. Једна успешна стратегија против тероризма мора да се ослања на рад обавештајне службе. Стратегија реаговања која стреми циљу у облику интердикције, природно, произилази из гледишта да на тероризам треба реаговати као на проблем контролисања криминалитета. Наравно, контролисање криминалитета повлачи са собом и кажњавање, али ефективно управљање организованим криминалитетом ставља нагласак на продирање у криминалне мреже, прекидање криминалних активности и идентификацију и хапшење криминалних вођа. За овако ефикасно контролисање криминалитета је потребна добро организована политичка глобална заједница, баш оно што недостаје када су у питању транснационални терористи или криминалци. Имплементација тих стратегија на глобалном нивоу захтева озбиљне, веома деликатне преговоре међу „широко аутономним државама од којих свака следи своју сопствену домаћу политику“. Насупрот томе, војна решења изгледа да нуде већи опсег за унилатерално деловање.

3. Реаговање и корективне мере које воде ка опоравку. Уколико претња тероризма представља хроничан проблем за које је мало вероватно да се може одвратити присилом, од кога се нико не може одбранити у свим осетљивим тачкама, или који се може укинути (забранити) пре његове имплементације, онда наш одговор на тероризам представља - реаговање и спровођење корективних мера ка опоравку, стратегија која нас најдиректније упућује на метафору лечења болести. Како терористичке акције ескалирају, тако све више добија на важности питање капацитета за реаговање и спровођење корективних мера. Интересантно је да појава биотероризма још више наглашава важност овог приступа. За један напад биолошким оружјем је потребна само већа концентрација људи па да настане право пустошење, јер је огроман број потенцијалних мета које се не могу све успешно заштитити. Такве претње треба решавати кроз интензивно припремање за ефективно реаговање и спровођење корективних мера.

4. Компромис и нагодба који воде кооптацији. Схватање да тероризам представља насилну тактику коју користи група људи у циљу спровођења различитих политичких програма, води нас ка томе, да ближе размотримо политичке и друштвене контексте који утичу на појаву ове врсте екстремизма. Не може се рећи да све групе које се користе терористичким тактикама, у ствари врло мало њих, повезује

неограничени нихилистички циљ уништавања западне цивилизације. Признање да њихови циљеви можда одражавају и њихове дубоко укоренење потребе, тежње и конфликте их не оправдава да посегну за тероризмом. Међутим, суштина њиховог програма и обим у коме они одражавају, односно представљају тежње шире популације, као и ширина њихове институционалне подршке, све нам то говори да је елиминисање претње можда немогуће постићи, а да се за то не плати одговарајућа цена. Уместо тога, можда је боље покушати да се укроте тактике, промене циљеви програма, или, у крајњем случају, да се поједине групе, или истакнуте вође „смире“ и уведу у већ утврђени поредак.²⁰

Сам предлог да се преговара са терористима би, можда, под одређеним околностима, био прихватљив, у одређеним ситуацијама и најефикаснији метод. Ипак, одговори на гомилу питања које производи тероризам, иду у супротном смеру - од конвенцијалне мудрости, ка размишљањима да уступци само охрабрују тероризам, и ка емоционалном импулсу након претрпљеног терористичког напада. Па ипак, овај приступ заслужује озбиљна разматрања. „Ако мит о ефикасности појачава гласове оних који заговарају силу, мит о неефикасности обично стишава, или у потпуности ућуткује, гласове оних који заговарају опције преговарања“.²¹

У том смислу, ниједна од метафора које се користе да би се анализирао проблем тероризма, унапред не искључује и посредовање као антитерористичку стратегију. Интерпретације тероризма које одбацују посредовање у било ком облику (нпр. оне које виде тероризам као оруђе у рукама психопата или бескомпромисних фанатика), такође, постављају озбиљне дилеме о ефикасности репресије без истребљивања. Када закључимо да су нападачи или луди или вођени бизарним уверењима (нпр. верују у спасење кроз самоубилачке нападе) тада репресивна сила неће произвести очекиване ефекте одвраћања.²²

²⁰ Цит. према: *Ibid.*, 274-275.

²¹ Понекад би председник Буш тако широко окарактерисао и дефинисао амерички рат против тероризма, да би нам се чинило да ћемо у догледно време ми сами себе да нападнемо, с обзиром да се неки од оптужних за терористичке акције изведене у Јужној Америци и Куби скривају у САД-у и с обзиром да настављамо са производњом наоружања за масовну деструкцију. С друге стране, понекад би Бушова администрација била уздржанија фокусирајући се на терористичке групе које нападају само Америку (извињавамо се другим државама, али оне морају саме да решавају своје проблеме). *Ibid.*, 275.

²² *Ibid.*, 278.

Због тога се не сме одбацити могућност посредовања, већ се само јасно мора дефинисати у којим случајевима оно може да функционише, односно, да да најбоље резултате. Свака терористичка група има своју политичку историју и карактер које у битном обликују и одговарајуће форме реаговања режима на њих. Шта више, ове групе временом мењају свој карактер. Оне су ретко савршено кохезивне и константне. Екстремистичка реторика може да прикрије стварне могућности за њихову поделу и прилагођавање. Репресија и посредовање не представљају међусобно искључиве антитерористичке тактике. Примамљивост шаргарепе која је метафора за преговарање, често зависи од нивоа претње репресивног штапа. Коначно, ни репресија ни преговарање не одбацује потребу за смањивање рањивости (одбране), ограничавање планираних напада (обавештајна служба) и припремљеност за ванредне ситуације (опоравак).²³

Пружајући шири оквир за разумевање, на овом месту су понуђена нека прелиминарна размишљања о општим условима и посебним факторима који утичу на релевантност алтернативних реаговања. Овде ћемо назначити само општи правац поступања, стављајући (још једном) акценат на чињеницу да непријатељ представља нешто више од групе терориста, то јест, иако терористи прибегавају тероризму као тактици, они такође поседују и идеолошко утемељење, политички програм и широку базу подршке и симпатија.²⁴

1. База подршке непријатеља. Казнене мере су можда најефикасније против изолованих маргиналних група, али непријатељ који има широку базу (па, макар и пасивне) подршке представља други проблем. Напори да се сузбије, или пак да се уништи широко подржавана група може само да учини њихову базу још компактнијом, са израженијим степеном солидарности са још више нових присталица. На жалост, режим почиње да схвата да не може да је елиминише тек након вишегодишње тешке битке, како нам то илуструју случајеви са Јужном Африком и Палестином. Предлог 1.1: Што мање подршке непријатељ има, то је вероватније да ће присилне тактике бити ефикасније. Предлог 1.2: Релевантност преговарачких стратегија се повећава како се шири база подршке непријатеља.

2. Време, простор и терористичка претња. Када изазови тероризма постану хронични, а операције разуђеније, тада ће рат против

²³ *Ibid.*, 279.

²⁴ *Ibid.*, 275-278.

тероризма постати рат без краја, а мете напада ће се бескрајно умножавати. Потенцијал за ескалацију насиља расте заједно са „очекиваном и неочекиваном ценом“ коју са собом носи употреба присиле. Алтернатива преживљавању у непрекидном ратном стању, мора се изразити у напорима усмереним ка преговорима и компромису, као допуна, можда и замена ратним дејствима. Предлог 2.1: Како терористичка претња постаје разуђенија у погледу времена и места, повећава се релевантност реаговања на нападе путем преговора.

3. Раширеност терористичке претње. Једна од тактичких дилема са којом се сусрећемо када се суочимо са терористичком претњом је како избалансирати захтеве за одбраном, уништавањем, опоравком и преговорима. Тероризам напада осетљиве мете, а њихова листа је суштински неограничена. Побољшање одбране против једне врсте напада (нпр. отмице авиона) може да преоријентише нападе на неки другу веома осетљиву мету и то траје све дотле, док нападач има способност и заинтересованост да напада.

Предлог 3.1: Што су потенцијалне мете дифузније, то већи нагласак треба ставити на реаговање и корективне мере.

4. Идеолошка уверења непријатеља. Групе које желе тоталну деструкцију установљеног поретка (нихилисти) или његову комплетну трансформацију (спасиоци) могу се противити сваком позиву на преговоре на који режим евентуално може да пристане. Брус Хофман наводи неке значајне разлике између световних и религиозно заснованих идеологија. Он сматра да су религиозно мотивисани нападачи више склони да на своју борбу гледају у тоталистичком смислу, да на насиље гледају као на свети чин и да се зато могу одупирати прорачунатим одлукама политичара. Насупрот томе, прагматичније тежње за социјалном правдом, већом аутономијом у оквиру установљених политичких заједница, чак и тежња за независношћу када она не угрожава постојање државе, нуде већу шансу да се путем преговора постигне решење. Екстремистичка реторика може да прикрије могућности за постизање компромиса. Међутим након низа година безуспешне борбе, ставови се мењају.

Предлог 4.1: Искрено утемељење тоталистичке идеологије унапред искључују преговоре и компромис. Предлог 4.2.: Неискрено утемељене идеологије остављају отворена врата за прагматичне трансформације. Предлог 4.3: Недоследне идеологије промовишу дисинтеграцију кроз издају и саботирање. Предлог 4.4: Идеолошка уверења која одражавају конкретне циљеве (на пример, већу аутоно-

мију, политичку улогу, материјалну надокнаду), стварају прилику за компромис.

5. Карактеристике непријатељске организације: унутрашња стабилност, конкуренција са другим групама, величина групе и природна вођа група су интерни фактори који утичу на непријатеља и на врсту захтева коју он дефинише. Како групе постају веће и разноврсније, њихова унутрашња стабилност се смањује и јављају се различити захтеви у погледу програма.

Предлог 5.1: Све веће усложњавање непријатељске организације креира могућност да режим путем преговара утиче да се она на крају или трансформише или распадне.

Такође, награђујући ненасилна средства за постизање циљева непријатеља, режим га може охрабрити да у потпуности напусти тероризам.

Предлог 5.2: Опадање важности терористичких тактика у свеукупној стратегији непријатеља, ствара могућност да се он трансформише. Политички садржај преговора: Сваки режим који размишља о преговорима мора да претходно израчуна стварну - директну цену компромиса и накнадни ризик - да преговори могу деловати охрабрујуће на друге групе на тероризам. Он, такође, мора да размотри како ће на уступке реаговати шира база подршке.

Предлог 6.1: Што је већи уступак који се нуди од стране режима, то ће изазвати већи унутрашњи политички отпор.

Исто тако, „умерени елементи“ међу терористима суочавају се са истим ризицима у односу на радикалније елементе у њиховој коалицији.

Предлог 6.2: Преговарачке стратегије које охрабрују трансформацију или распад умеренијих елемената терористичких покрета имају тенденцију да повећавају насиље од стране преосталих радикалних елемената.

Како смо већ нагостили, још један, суштински фактор је од изузетног значаја, а то је - **оквир за преговарање**. Поред политичког и културног оквира, на успешност преговора утиче и сценарио типа: прво примирје па разговори, или примирје почиње кад почну преговори, па све до прво уступци, па примирје. Трећа дискутабилна област би се тичала дефинисања дневног реда за преговоре.

Предлог 6.3: Очекујте да преговори буду тешки и фрустрирајући, јер терористи желе да прошире листу која је предмет преговора, а режим жели да је сузи.

Нема сумње, да нов одговор на ову врсту изазова представља - **контраефекат**. Контраефекат је од посебне важности. На исти начин на који се револуционарне снаге надају да ће примена репресије од стране владе повећати подршку за њихове циљеве, исто тако терористички напади утичу да се јавност солидарише у свом антагонизму против терориста, што даље води у правцу подривања кредибилитета њихових циљева. У демократским земљама, где сви појединци имају једнаке и широке могућности за задовољавање правде, сваки јавни терористички акт ће имати ефекат контра-ударца. На пр. терористичке кампање у Немачкој, Италији, Француској, Шпанији и Северној Ирској су праћене повећањем опште подршке за увођењем строжих против мера од стране државе. Подршка терористичким циљевима је остала да живи само међу мањим групама, католичким мањинама у Ирској и милитантним Баскијцима у Шпанији.²⁵

4. Закључак

Стање у погледу научног познавања феномена тероризма је прилично депримирајуће. Очигледно је да су различите процене, по-

²⁵ Ова анализа има импликације на будућност међународног тероризма оне врсте коју је Ал Каида употребила против САД-а чија је кампања започела 1993. бомбардовањем Светског трговинског центра, дакле знатно пре догађаја од 11.09.2001. Међународне терористичке кампање захтевају подршку базе широм света. Ал Каиди су потребне исламске заједнице које деле њене фундаменталистичке визије да би обезбедила регруте и новац, као и владе које их гледају са симпатијама које би им обезбедиле скровиште и логистичку подршку. Доста муслиманског и арапског света је емигрирало на запад бежећи од сиромаштва, нетолеранције, политичке нестабилности и репресија у својим земљама. Само мањи део новијег таласа ових емиграната има симпатије за ове групе, док их остали одбацују. Они свакако могу финансијски и политички да подрже палестински национализам, али не и исламске нападе на САД. Напротив, они се плаше тих напада јер антизападњачке кампање и насиља у име ислама представљају претњу њиховом сопственом статусу у западним друштвима. Исламски милитантни терористи су могли само неколико месеци да се скривају у исламским заједницама у западним земљама, као што је то био случај са Ал Каидиним отмичарима авиона који су се скривали у Немачкој и САД-у. Али не и за дуже време. Што се тиче ризика од напада терориста из прекоокеанских земаља, он још увек постоји, али је знатно смањен. Најрањивију мету будућих напада чине они који су најближи терористичким базама подршке - терористи ће напасти оне непријатеље који су им први при руци. Ово укључује америчке цивиле и војне службенике у земљама као што су Саудијска Арабија, Пакистан и Индонезија, као и владе и званичнике исламских земаља за које се сматра да подржавају запад. Краткорочна стратегија ставља акценат на безбедносне мере и јачање обавештајне службе о овим регионима. Најбоља дугорочна стратегија се односи на употребу развојних и образовних стратегија да би се спречила корупција и отвориле алтернативе за будуће генерације у најизолованијим и најсиромашнијим деловима исламског света. Вид. о томе опширније: D. Held, 253.

јединачни утисци, мишљења и шпекулације крајње „сумњив“ основ за одређивање правог места и улоге овог најопаснијег облика људског понашања у савременом друштву. Следећи ову - политичку димензију проблема, због одсуства научно заснованих индикатора о стварном стању, обиму и структури ове врсте криминалитета, опасност која долази од њега се често или прецењује или багателизује. И то је чињеница, која се показује већ на самом почетку интерпретирања проблема. Све до 11. септембра, све до дана када је Америка - „недодирљива велесила“ уздрмана највећим терористичким нападом у историји, нападом чија је жестина прожала човечанство стрепњом да смо на прагу терористичке апокалипсе двадесет првог века. После свега, сигурно је да се разни „звездани пројекти“ распадају пред овим ирационалним, мада сасвим реалним злом тероризма, довољно снажним и довољно организованим да обликује правац и темпо „развоја“ на позорници светских губитника. Да поновимо - нема ни најјаче, ни најбогатије, ни најмоћније земље која може остати изолована у терористичким акцијама. Нема недодирљивих.

Dragana Petrović, PhD

Institute of Comparative Law, Belgrade

**DISCREPANCIES ABOUT SENSE
AND ESSENCE OF TERRORISM
- Political, moral and religious aspect -**

Summary

This part of the text will be finished with the following commentary: in the background of this phenomenon i.e. under its „surface“ and in opposition to it, are hidden stormy social and political currents, drastic turning points in them, different traditions, religious reasons, different cultures,...Those who undertake terrorist acts tend to shape the world in their own mould, to overstep the existing system, they want to change the „code of history“. They do not have fixed limits in violence. Above all, they do not have limits in killing innocent people. Killing of the innocent is an important dimension of their distorted being. It is just a normal form of life for them. Unfortunately, by mutual stimulation of the unimagined technical development and progress of civilization, and by its mutual elimination at the same time, in a wide range of its rises and falls, this utterly deviant form of human behaviour, with all its features, undergoes a true explosion. Truly, it is hard to measure the real dimension of this problem.

However, one fact dominates all others as an inevitable conclusion: Terrorism is, as we have already pointed out, a phenomenon which affects all countries in the world. Because of that, they must realize that the fight against terrorism is their mutual priority. The process of stabilization and coordination can defeat the greatest evil of modern age. In fact, the development of an all-encompassing antiterrorist strategy, with maximum effort on national level (by supporting this objective by legislative framework in accordance with international standards) can produce tangible results. After all, in the last few years, the international community moves in that direction.

Keywords: fear and destruction, terror and movement or political direction, ethnic and religious extremism, ideologically motivated terrorism.